

מבגש

לעבודה חינוכית-סוציאלית

כרך כ"ג • גיליון 42
טבת תשע"ו – דצמבר 2015

יוצא לאור על ידי:

בשיתוף עם:

הליווי האישי (mentoring) ומשמעותו עבור בוגרי השמות חוץ-ביתיות: המקרה של תכנית "למרחב"

שלי מאנע-שחם וענת זעירא

תקציר

אחד המענים המקובלים בעולם לצעירים בוגרי מסגרות השמה חוץ-ביתית הוא **ליווי אישי** (mentoring). הליווי האישי מתבסס על מושג החוסן, שלפיו יכולתו של צעיר להתמודד בהצלחה עם המעבר לחיים עצמאיים תלויה בין היתר בנוכחות דמות בוגרת, קבועה ותומכת. תכנית "למרחב" מציעה ליווי מסוג זה, והמחקר שעליו מתבסס מאמר זה מתאר את חוויית בוגרי התכנית מתהליך הליווי האישי ארוך השנים שקיבלו. המחקר נערך בגישה האיכותנית-קונסטרוקטיביסטית, והשתתפו בו עשרה בוגרי תכנית "למרחב" שקיבלו ליווי מלא. ניתוח הנתונים הניב ארבע תמות מרכזיות: המשגת תפקיד המלווה, תחומי התערבותיו, טיב מערכת היחסים בין המלווה לצוער והערכת הליווי האישי כמקדם חוסן. ממצאי המחקר מראים כי הליווי מילא תפקיד מרכזי בגיבוש תפיסת עצמי חיובית יותר בקרב הצעירים. נוסף על כך, המחקר מציע מודל להמשגת תפקיד הליווי האישי. מודל זה מתאר תפקיד מורכב המצריך גמישות בין תחומי התערבות שונים, לפי צורכי הצעיר. תפקידי המלווה משלבים חלופה למשפחה עם פונקציות מקצועיות וטיפוליות. מכאן, שיש מקום לפתח הכשרה לתפקיד כזה, שיהווה תחום התמחות ספציפי ויספק מענה ייחודי לבוגרי מסגרות השמה חוץ-ביתית.

מילות מפתח: צעירים בוגרי מסגרות השמה חוץ-ביתית, יציאה לחיים עצמאיים, ליווי אישי, חוסן, תכנית "למרחב"

בתקופת ה"בגרות הצומחת", במהלך שנות ה-20 לחייהם של אנשים צעירים, מתרחשים תהליכים הדרגתיים לגיבוש וביסוס הזהות שלהם כמבוגרים (Arnett, 2000). בקרב צעירים המסיימים שהות בהשמה חוץ-ביתית תקופת מעבר זו קצרה וחדה יותר. נסיבות חייהם מאלצות אותם להתמודד בו-זמנית עם מספר משימות (Stein, 2006a), ולרבים חסרים כישורי חיים ומיומנויות קונקרטיות (כגון היכולת להכין לבד ארוחה או לנהל תקציב) ואחרות (כגון היכולת ליצור ולשמר יחסים בין-אישיים או לקבל החלטות במצבי לחץ) לצורך התמודדות זאת. מחסור זה עלול להשפיע לרעה על מידת המוכנות שלהם לחיים עצמאיים (Leathers & Testa, 2006). לכן, בוגרי מסגרות השמה

* תודה לגבי שולה מוחס, מייסדת תוכנית "למרחב" ע"ש קרן מוזס-וולפוביץ, אשר פתחה את שערי התוכנית ומפעל חייה בפני מחקר זה. כמו כן, תודה עמוקה לצועירים ולצעירות, משתתפי המחקר, שהקדישו מזמנם ופתחו את ליבם ומחשבותיהם.

חוץ-ביתית נמנים על אחת האוכלוסיות הפגיעות ביותר, ומצבם מתאפיין באי-יציבות ובקשיים מרובים יותר מאשר צעירים אחרים באוכלוסייה (Arnett, 2007; Stein & Munro, 2008); הם חשופים יותר לסיכון של עבריינות (Biehal, Clayden, Stein & Wade, 1994), חוסר בדיור (Reilly, 2003), אבטלה, הורות צעירה ועוד (Stein & Munro, 2008). כמו כן, פעמים רבות לצעירים אלו תמיכה משפחתית וחברתית מועטה, ועבור חלקם הקשרים המשפחתיים והחברתיים בעייתיים יותר מאשר תומכים (בנבנישתי וזעירא, 2008; Collins, 2001; Leathers & Testa, 2006).

מדינות רבות בעולם המערבי זיהו את הקשיים ואת הצרכים הייחודיים לבוגרי מסגרות השמה חוץ-ביתית בהקשר זה ופיתחו עבורם שורת מענים (Stein, 2005). אחריות זו של המדינה כוללת עיצוב מדיניות ומתן שירותים שמטרתם לסייע לצעירים, הן בהכנה לקראת חיים עצמאיים והן בתמיכה כלכלית וחברתית, במהלך השנים הראשונות לאחר סיום השהות במסגרת (Biehal et al., 1994). אחד המענים המקובלים הוא **ליווי אישי** (mentoring), אשר כולל מגוון מערכות יחסים המבוססות על הדרכה וייעוץ על ידי אדם בעל ניסיון ועל קשר חברי עמו. עם זאת אין למונח הגדרה אחידה ומקיפה (Spencer, Collins, Ward & Smashnaya, 2010). כך למשל, קליידן וסטיין (Clayden & Stein, 2005) תיארו את הליווי האישי באמצעות שלוש קטגוריות: (א) מידת הפורמליות של מערכת היחסים; (ב) מספר המשתתפים במערכת היחסים ("אחד על אחד" או ליווי קבוצתי); (ג) המסגרת שבה מתהווים היחסים (מקום עבודה, מיזם קהילתי וכו'). אחרים מתייחסים לליווי האישי על רצף, שלפיו בקצה האחד – הידידות (befriending) – נמצאים הקשר ומערכת היחסים כמטרה בפני עצמה, ובקצה השני – נמצא הליווי (mentoring), המתמקד בהשגת מטרות ספציפיות (Kendrick, Hunter & Cadman, 2005).

את חשיבות הליווי האישי בחייהם של צעירים במצוקה ניתן להבין באמצעות מושג החוסן (Stein, 2006b), המוגדר כיכולתו של הפרט להסתגל באופן חיובי ולממש את רווחתו, אף על פי שחווה מצבי סיכון ומצוקה משמעותיים. זהו תהליך דינמי המתפתח עם הזמן, ובסיסו נעוץ בתכונותיו המולדות של אדם, סביבתו ונסיבות חייו, בהתאם לגיל ולהקשר התרבותי והמגדרי (Rutter, 1999; Schofield, 2001; Stein, 2005, 2006b, 2008; Ungar, 2008; Werner & Smith, 1992, 2001; Zimmerman, Bingenheimer & Notaro, 2002). בתחום ידע זה, תשומת הלב המחקרית מתמקדת בתכונות אישיות ותהליכים פסיכולוגיים נורמטיביים ואף חיוביים, במקום במצבי לחץ וסיכון, הפרעות ומצוקות (Rutter, 1999; Stein, 2006b; Ungar, 2008). מושג החוסן התפתח כמסגרת תאורטית ואמפירית, בין היתר מתוך מחקרים על ילדים לאמהות סכיזופרניות, ובמיוחד במחקר פורץ דרך על ילדים מהוואי, אשר הראו תפקוד תקין וחיובי, אף שהיו חשופים לגורמי סיכון (Stein, 2006b; Werner & Smith, 1992, 2001).

הספרות מזהה שלושה גורמים עיקריים כמקדמי חוסן: תכונות אישיות ומולדות של הפרט (למשל אינטליגנציה), תכונות המשפחה (למשל מערכת יחסים משפחתית

תומכת ועקיבה או רמה סוציו-אקונומית גבוהה) ומאפייני הסביבה של הפרט (למשל: איכות בית הספר, קשר עם ארגונים קהילתיים או קשר עם דמות בוגרת שאינה מהמשפחה, המהווה מודל חיובי). השימוש במושג החוסן עם בוגרי מסגרות חוץ-ביתיות הניב חלוקה לשלוש קבוצות שונות, בהתאם למצבם: "ממשיכים הלאה", "שורדים" או "קרבנות". ממצאי מחקרים מראים כי ההבדלים בין הקבוצות קשורים בין היתר להיקף התמיכה שקיבלו הצעירים לאחר שעזבו את ההשמה ואיכותה (Stein, 2006b, 2008). עם זאת, רק מחקרים מעטים התמקדו בגורמי התמיכה הסביבתיים בכלל, ובליויי אישי כמקדם חוסן בפרט (Newman & Blackburn, 2002; Rhodes & Lowe, 2008; Rutter, 1999; Stein, 2005, 2006b, 2008; Werner & Smith, 2001).

חוסן מושפע רבות מטיב מערכות יחסים בין-אישיות (Rutter, 1999). מחקרים מראים כי נוכחותה של דמות בוגרת, קבועה ותומכת – חבר, בן משפחה או איש מקצוע – היא אחד הגורמים המרכזיים שמקדמים חוסן בקרב צעירים ונוער בסיכון (DuBois, Holloway, Valentine & Cooper, 2002; Newman & Blackburn, 2002; Philip & Spratt, 2007; Rhodes & Lowe, 2008; Southwick, Morgan, Vythilingam & Charney, 2007; Stein, 2006b). במחקרם של צימרמן ועמיתים רואינו 770 מתבגרים, ונמצא כי אלו שניהלו קשר עם מלווה "טבעי" (ליווי לא פורמלי) נטו פחות מאחרים לעבריינות ושימוש במריחואנה (Zimmerman et al., 2002). במחקר אחר נמצא שצעירים בסיכון הפיקו מהליווי תועלת רבה יותר מאשר בעלי רקע נורמטיבי, וכי הליווי נמצא כאפקטיבי יותר ככל שמערכת היחסים הייתה ארוכה ומובנית יותר והציפיות במסגרתה היו ברורות יותר (DuBois et al., 2002). על אף הממצאים המעידים על ליווי כמקדם חוסן, מחקרים מעטים התמקדו במערכת יחסים זו, וקיים חוסר בהערכת תכניות הליווי אשר תבדוק את מגוון הגישות הקיימות ויעילותן (Rhodes & Lowe, 2008; Southwick et al., 2007; Stein, 2006b).

בכל הנוגע למקדמי חוסן בקרב בוגרי השמות חוץ-ביתיות, המחקר מועט ביותר (Clayden & Stein, 2005; Spencer et al., 2010), ובפרט בנוגע למענה הליווי האישי עבורם (Stein, 2008). רק מחקרים אמפיריים ספורים בחנו את האפקטיביות שלו, והמסגרת התאורטית דלה (Philip & Spratt, 2007; Stein, 2006b). אחד המחקרים הוא של קליידן וסטיין (Clayden & Stein, 2005), שערכו ראיונות עומק עם 17 צעירים בוגרי השמות אשר קיבלו ליווי אישי במשך חצי שנה עד שלוש שנים. הצעירים דיווחו שבזכות הליווי שקיבלו חל שיפור בהערכתם וביטחונם העצמיים, הם חוו תחושת יציבות ורכשו כישורים לחיים עצמאיים וכישורים חברתיים. מחקר אחר בדק את האפקטיביות של ליווי שנמשך עד שנה בקרב בוגרי אומנה. נמצא כי נוכחות של מלווה בחייו של בוגר אומנה הייתה קשורה באופן מובהק עם תסמינים פחותים של מתח ודיכאון ועם שביעות רצון רבה יותר מהחיים. כמו כן, מי שהיו בקשר עם מלווה במשך זמן ארוך יותר, סבלו פחות מאחרים מתחושת מתח, והסבירות שייפנו לעבריינות הייתה נמוכה יותר (Munson & McMillen, 2009). על אף הממצאים בדבר קשר חיובי בין ליווי בוגרי השמות לבין מצבם הרגשי והחברתי, הדרך למתן תמיכה כזו ברורה פחות (Spencer et al., 2010).

כדי שהליווי יהיה משמעותי ויעיל, על תכניות הליווי להיות מומשגות, מובנות ומעוצבות. נראה שחסרים עדיין סטנדרטים או קווי מדיניות ברורים, ולכן יש צורך בפיתוח ההבנה על אודות הליווי (Rhodes & Lowe, 2008). המחקר שעליו מבוסס המאמר נועד למלא את החוסר הזה ולבחון את תפיסת המשמעות של הליווי האישי בקרב קבוצה של צעירים, בוגרי השמות חוץ-ביתיות, שקיבלו מענה כזה לאורך שנים. המחקר ביקש לעבות את המסגרת התאורטית והאמפירית הדלה בתחום ידע זה ולתרום להבהרתו של תפקיד המלווה האישי כאמצעי התערבות לאוכלוסייה ייחודית זו.

תכנית "למרחב" – מענה לצעירים יוצאי השמה חוץ-ביתית

אחת המסגרות שמעניקה ליווי אישי היא תכנית "למרחב", מיסודה של קרן מוזס-וולפוביץ, שמטרתה לקדם צעירים בוגרי השמות חוץ-ביתיות בעלי כוחות, אך חסרי עורף משפחתי איתן.¹ התכנית מאגדת מענים לצרכים שונים של צעירים, בוגרי מסגרות השמה חוץ-ביתית, וייחודה בליווי אישי ארוך טווח. שהיא מעניקה למשתתפיה. גוטר-שגיא וניסקי (2008) תיארו את התכנית, שפועלת כבר משנת 2000 – מדובר בהתערבות רב ממדית, שקולטת צעירים כבר בכיתה יב או בסמוך לתום השירות הצבאי. איתור הצעירים מתחיל כבר בכיתה יא, והליווי בפועל מתחיל בכיתה יב ונמשך עד חמש שנים לאחר תום השירות הצבאי (או השירות הלאומי). בסך הכול התכנית נותנת מענה לצעירים במשך כתשע שנים. היא מלווה אותם בשנים שלאחר עזיבת המסגרת החוץ-ביתית ובתקופות משמעותיות של מעברים ושינויים, כגון: השתלבות במסגרת הצבא (או השירות הלאומי), שחרור מהשירות ובחירת כיוון בחיים, הן מבחינת השכלה גבוהה והן ברכישת מקצוע.

הצעירים שנבחרים לתכנית הם חסרי תמיכה משפחתית, אך בעלי מיומנויות חברתיות בסיסיות ובעלי כוחות ומוטיבציה להישגים. הם נדרשים לגלות מחויבות לערכים חברתיים ולתרום לקהילה. אחד מתנאי הסף הוא מועמדותם לשירות צבאי או לשירות לאומי. צעירים בעלי רקע פלילי ואלים, התמכרות או פסיכיאטרי אינם מתקבלים. רוב הצעירים בתכנית מגיעים מפנימיות חינוכיות, ומקצתם – מבתי אומנה או מוסדות רווחה. איתור הצעירים מתחיל על פי רוב באמצעות גורמים מפנים, כגון: פנימיות, עמותות אומנה, רשויות רווחה, בתי ספר וצבא. הצעירים ממלאים טופס מועמדות, ואם הם נמצאים מתאימים, הם מופנים למרכז הערכה, למפגש הכולל תרגילי היכרות, ראיונות אישיים ומבחנים פסיכולוגיים.

לתכנית צוות מקצועי של עובדים סוציאליים ואנשי חינוך, אשר מלווה את הצעירים באמצעות מודל התערבות ייחודי המותאם לצרכיהם הייחודיים כחסרי עורף משפחתי. המלווים הם אקדמאים בגילים 25–35, ולכולם ניסיון בעבודה עם נוער וצעירים. נדרשות מהם יכולת הקשבה, אמפתיה, אישיות מעצימה ויכולות להנחיה והדרכה קבוצתית. על אף השונות בין המלווים, המשותף ביניהם הוא היותם דמויות חיוביות לחיקוי עבור הצעירים. הארגון רואה את תפקידו של המלווה כ"מאפשר" (facilitator),

ולא כמטפל של הצעיר. עם זאת, הליווי עשוי לזמן תהליכים דינמיים, ולכן הוא מחייב ידע מקצועי בתחומי הפסיכולוגיה, העבודה הסוציאלית, הייעוץ החינוכי והאימון האישי. ליווי הצעיר הוא כוללני וארוך טווח, ומשולבים בו גם כלי התערבות נוספים (עבודה קבוצתית, עבודה קהילתית ותמיכה כלכלית), המתפרשים על פני תחומי חיים רבים ומותאמים להעדפותיו של הצעיר ולצרכיו האישיים. התכנית מעודדת את הצעירים לקדם את עצמם ולשאוף למיצוי הפוטנציאל שלהם. נוסף על כך, המטרה היא להוביל את הצעירים להיות סוכני שינוי חברתיים ובעלי יזמות חברתיות, ולא רק להוציא אותם ממעגל המצוקה. ההשתתפות בתכנית נעשית מתוך בחירה ומתאימה למי שמוכנים להתחייב לתהליך ארוך טווח ולעבודה אישית אינטנסיבית, מעמיקה ורציפה (גוטר-שגיא וניסקי, 2008).

מטרת המחקר

כאמור, גוף הידע על ליווי אישי הוא מצומצם, הן בהיבט האמפירי (Clayden & Stein, 2005) והן בהיבט התאורטי (Philip & Spratt, 2007; Stein, 2006b). יתרה מזו, בספרות אין הגדרה מקיפה ואחידה של המונח "ליווי אישי". מטרת מחקר איכותני זה היא לתאר את החוויה של בוגרי תכנית "למרחב" מתהליך הליווי האישי ארוך השנים שעברו בתכנית, כדי לפתח הבנה טובה יותר של משמעות הליווי עבור משתתפיו.

שיטת המחקר

מערך המחקר

המחקר התבסס על הגישה האיכותנית, שמאפשרת הבנה מעמיקה יותר של תופעות חברתיות ומעניקה תמונה מלאה ועשירה יותר של התופעה הנבדקת (Josselson, 2003). באופן ספציפי ובהלימה עם מטרת המחקר, נבחרה הגישה האיכותנית-קונסטרוקטיביסטית, שבוחנת תופעות דרך ההתנסות של היחיד המהווה חלק מהתופעה הנבדקת, ומתמקדת בהשמעת קולו (שקדי, 2003).

אוכלוסייה, דגימה ומדגם

אוכלוסיית המחקר הייתה בוגרי תכנית "למרחב". בעת עריכת המחקר היו 70 בוגרים, והמדגם התבסס על דגימה מכוונת מתוכם. הקריטריונים לדגימה היו: צעירים בגיל 20 ומעלה ללא עורף משפחתי איתן, בוגרי מסגרות השמה חוץ-ביתית ומי שקיבלו ליווי מלא בתכנית "למרחב". בחירת המרואיינים נועדה לשקף מגוון של מאפיינים אישיים, כמו: מגדר, גיל והשכלה, וגם טווח זמן מסיום התכנית; זאת באמצעות מרואיינים שסיימו את תכנית הליווי מעל לשנתיים ממועד הריאיון וכאלו שסיימו אותה סמוך למועד הריאיון. גודל המדגם נקבע בסופו של דבר על סמך עושר המידע שהצטבר במהלכו ותחושת הרוויה והמיצוי שהתבססו לאחר עשרה ראיונות. המרואיינים היו חמישה גברים וחמש נשים; חמישה מהם היו ילידי

הארץ; ארבעה היו מרואיינים "בוגרים", והיתר "צעירים", שסיימו את הליווי בסמוך למועד הריאיון. משך זמן הליווי בתכנית היה 8.2 שנים בממוצע – הליווי הארוך ביותר היה עשר שנים, והקצר ביותר – חמש שנים. לארבעה מרואיינים היה מלווה אישי אחד, לחמישה היו שני מלווים, ולאחד היו שלושה מלווים. בעת הריאיון הגיל הממוצע שלהם היה 29 (הצעיר ביותר היה בן 26, והמבוגר ביותר בן 34), שבעה מתוכם הגדירו עצמם חילונים ושלושה מסורתיים, כולם היו בעלי השכלה גבוהה, וכולם עבדו.

הליך איסוף הנתונים

היזמה למחקר הייתה מטעם התכנית. מנהליה יצרו קשר עם הבוגרים, ביקשו את הסכמתם הראשונית להשתתף במחקר והעבירו את השמות לחוקרת. כולם הסכימו להשתתף במחקר. תפיסותיהם של בוגרי תכנית "למרחב" התקבלו באמצעות ראיון עומק מובנה למחצה, פנים מול פנים. שיטה זו נמצאה מתאימה להשגת מידע הנוגע לתפיסות, תחושות והקשרים שונים שעומדים ברקע של פעולות והתנהגויות (Seidman, 2006). מצד אחד המרואיין יכול להציג באופן חופשי את נקודת מבטו, ומצד שני הוא ממוקד בנושאי המחקר ומאפשר למראיין לשאול שאלות הבהרה שונות ולהתעמק בטענות שמעלה המרואיין. הריאיון נערך על פי מתווה של שאלות פתוחות. הוא נפתח בשאלה כללית: "ספר לי על החוויה שלך בתכנית 'למרחב' ועל התהליך שעברת בה", והמשיך בשאלות הכוונה והבהרה נוספות בנושא, לדוגמה: "מה היה המענה המשמעותי ביותר בחוויה שלך?" או "ספר לי על דמות משמעותית בתכנית". בסוף הריאיון שאלה החוקרת אם יש משהו שהמשתתף רוצה להוסיף. הראיונות נערכו בביתם של המרואיינים או במקום אחר לפי בחירתם, הוקלטו במכשיר הקלטה ולאחר מכן תומללו. המשתתפים קיבלו הסבר על מטרת המחקר, מהלך הריאיון והרקע של החוקרת ונתנו הסכמה בכתב להקלטת השיחה.

ניתוח הנתונים

כמקובל במחקר מסוג זה, הניתוח התבצע בכמה שלבים (שקדי, 2003): בשלב ראשון, לאחר שקלוט הראיונות, נעשתה קטגוריזציה – הטקסט פורק ליחידות ניתוח, מוין וקובץ מחדש לקבוצות בעלות משמעות, שמחד גיסא דומות זו לזו, ומאידך גיסא מובחנות מהאחרות. ככלל, לתהליך זה שני כיווני ניתוח אפשריים: אחד הוא "מלמטה למעלה", כלומר הקטגוריות נגזרות מהנתונים, ושני הוא "מלמעלה למטה", כלומר הקטגוריות נגזרות מתוך מסגרת מושגית, או תאורטית. במחקר זה, הניתוח נעשה "מלמטה למעלה", בעיקר בשל הדלות התאורטית בתחום זה, שלא אפשרה התבססות מוקדמת על מסגרת מושגית קיימת. בשלב שני נעשה ניתוח נושאי (thematic analysis), שהניב "עץ" קטגוריות, אשר היווה ייצוג סכמתי של הקטגוריות השונות. בסוף התהליך, הקטגוריות התגבשו לתמות מרכזיות (שקדי, 2003).

הבטחת איכות המחקר

אמת המידה החשובה ביותר לאיכות המחקר היא היותו "ראוי לאמוך", ולשם כך ננקטו מספר צעדים, כמו אלו שהוצעו על ידי שקדי (2003): ראשית, הייתה הקפדה על תיעוד מלא של הליך המחקר ושקיפותו; שנית, כל פרשנות ומתן משמעות לנתונים לוו בציטוטים מדבריהם של המשתתפים; שלישית, חוקרת נוספת קראה את עיקרי החומר המנותח, כדי לבחון אם ניתן היה לפרש את הממצאים אחרת; לבסוף, כל מקרה של אי-התאמה נדון בין החוקרות עד שהגיעו להסכמה.

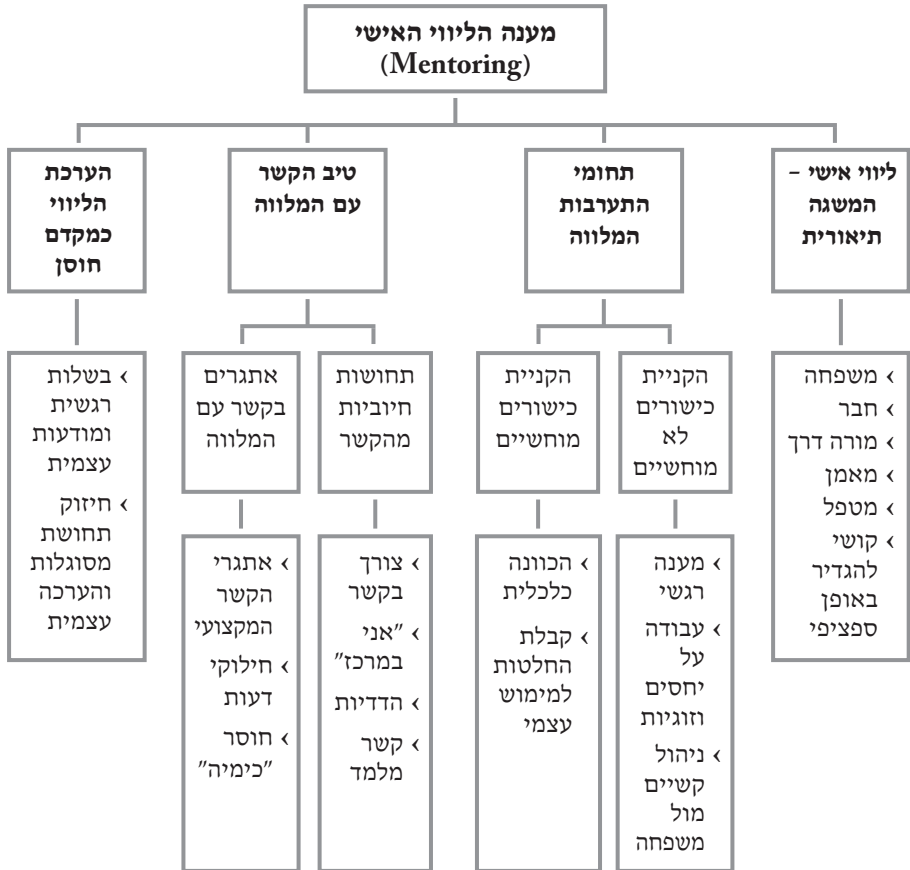
סוגיות אתיות

בכל מחקר יש לשמור על סודיות ואנונימיות המשתתפים, גם באופן שמירת המידע שנאסף וגם בהצגת ממצאי המחקר (Reamer, 2005). במחקר זה היו שתי סוגיות אתיות עיקריות. האחת הייתה הצורך לשמור ולהגן על זהות המרואיינים. תכנית "למרחב" היא קטנה והנפשות הפועלות במסגרתה מכירות היטב זו את זו. על כן היה צורך בשימת לב קפדנית אף יותר, כדי שזהותם של המרואיינים לא תיחשף; למשל, נוסף לשימוש בשמות בדויים, נעשה טשטוש קפדני של פרטים מזהים, ולו הקטנים ביותר. סוגיה נוספת הייתה קשורה בחשש כי במהלך הריאיון יפתחו נושאים אישיים רגישים, מבלי שתהיה יכולת לעבדם. חשוב לציין, שלמרות ההיערכות למצב כזה, במהלך הראיונות ולאחריהם לא היו קשיים, ולא עלו תכנים רגישים שדרשו עיבוד או תמיכה מיוחדים.

ממצאים

ניתוח הראיונות הניב ארבע תמות מרכזיות ביחס להערכת מענה הליווי האישי (ראו איור 1): תמה ראשונה הציגה את המשגת תפקיד המלווה האישי, החל מתפיסת המלווה כמשפחה וכלה בתפיסתו כאיש טיפול; תמה שנייה תיארה את תחומי התערבות שבהם עסק הליווי האישי, ונראה שיש בה חלוקה דיכוטומית: מצד אחד הקניית כישורים מוחשיים ומצד שני הקניית כישורים לא מוחשיים; תמה שלישית תיארה את מערכת היחסים וטיב הקשר מלווה-צעיר; התמה הרביעית הציגה את הערכת הליווי האישי כמקדם חוסן, כלומר המשמעות שמייחסים הבוגרים למצבם כיום בעקבות קבלת הליווי לאורך שנים. מעניין לציין שחלק מהמרואיינים סיפרו על העבודה של המלווה האישי, אך השתמשו במילים "המקום" או "התכנית". לכן בחלק מן הציטוטים, אף שהמרואיין ציין את התכנית בכללותה, הכוונה היא לעבודת המלווה האישי. לדוגמה: "[כ]שאני אומר 'המקום', זה באופן כללי, אבל פרטני יותר זה הליווי, אין ספק... בסופו של דבר אתה 'אחד על אחד' מול המלווה שלך בתוך שיחה שבועית, אתה חושף את הכול, השיחה היא מולו. אז הליווי זה בעצם המקום אני אומר" (יאיר).

איור 1: הערכת הליווי האישי

תמה ראשונה: ליווי אישי – המשגה תיאורית

המרוואיינים תיארו את תפקיד המלווה האישי (mentor). יאיר הסביר כי לדעתו המילה "מלווה" היא המתארת בצורה הנכונה ביותר את התפקיד:

זה כל מיני מקומות שהמלווה עוזר לך, זה לא רק להיות אימא ואבא/חבר/קואוצ'ר, בגלל בחירת המילה הזאת, "ליווי", "מלווה" היא הכי נכונה בעיניי. הם תמיד אומרים פה "מלווים". זה באמת המילה הכי מדויקת, [הוא] בעצם מלווה אותך לאורך כל השנים ועוזר לך איפה שאתה, איפה שאתה חלש בהם, אם אתה לא מספיק חזק, עוזר לך לחזק מקומות. זה קצת שונה מהורה, אבל דומה. קצת שונה מקואוצ'ר, אבל דומה. זה תמיד, המילה "ליווי" היא מדויקת.

מדברי המרוואיינים עולה רצף של תפקידים הכלולים בליווי האישי: החל ב"משפחה" או חבר וכלה במורה דרך או מטפל.

א. משפחה

יאיר הסביר כי לתפקיד המלווה קיימות פונקציות הוריות עבור הצעיר כתחליף לחוסר תמיכה משפחתית:

איש חינוך שמלווה אותך לאורך השנים, למה? כי אין לך תמיכה משפחתית חמה נניח... אז אתה מוצא את זה פה, פה זה פחות או יותר האבא והאימא שלך, פה זה המלווים שלך לאורך כל השנים... כי באמת שאין תמיכה, שאין לך תמיכה משפחתית, או איזה דמות דומיננטית במשפחה שיודעת לדחוף אותך למקומות האלה, אז הליווי בא להחליף את זה, הליווי שם בשביל זה.

ב. חבר

בליווי יש גם מרכיב של חברות, שהוא חלק בלתי נפרד מעבודת הליווי. מירב תיארה את הדיאלוג עם המלווה:

היא פשוט נהדרת, ואם הייתי יכולה אפילו להגדיר אותה כחברה של אחרי "למרחב", הייתי עושה את זה עם חן. זה היה ממש דיאלוג, הרגשתי שאני מדברת עם חברה, כך שיכולתי להיפתח יותר, פתאום דיברתי על דברים שאני מדברת עם החברה הכי טובה שלי, אם היו לי בעיות עם חברה הכי טובה אז יכולתי ממש, אני תקשרתי אתה הרבה יותר פתוח.

ג. מורה דרך-מאמן

תומר הוסיף את המונח "מורה דרך":

החל מהמקום הרגשי, עד למקום הכי קונקרטי של איך לחיות... זאת אומרת כמו מורה דרך, מורה דרך... אבל בסופו של דבר אני חושב שלמרות שהחלפתי מלווים, כל אחד ואחד מהם ענה לי על הצורך שבו יש מי שמקשיב לך, יש מי שמלווה אותך, יש מי שמוביל אותך, יש מי שמייעץ לך, זה בעיקר אני חושב התפקיד המרכזי שלהם.

דני הסביר את תפקיד המלווה בהשוואה לטיפול הפסיכולוגי וראה בתפקיד הליווי פונקציות מעשיות וקונקרטיות יותר: "זאת אומרת זה היה שני צירים שונים, הייתה מיכל שהיא הייתה ביום [מסוים] והיה את הפסיכולוג שהיה ביום [אחר]... מיכל זה מקום הרבה יותר מעשי ופרגמטי". יאיר הוסיף בהקשר של ניהול תקציב: "הוא בעצם מין קואוצ'ר כזה מבחינה כספית".

ד. מטפל

חלק מהמרואיינים ייחסו לתפקיד המלווה האישי פונקציות טיפוליות. לדוגמה, גבריאלה הסבירה כי ראתה את הקשר עם המלווה האישית כקשר טיפולי לחלוטין, תוך שהיא מתארת תהליך טיפולי ארוך שנים שעברה על ידיה:

אני חושבת שמבחינתי זה היה נטו קשר טיפולי, בעיקר בגלל שחגית היא בן אדם שמאוד מציב גבולות כזה. היא מאוד מאוד בן אדם של גבולות, ואת רואה את זה, ואת מרגישה את זה... אני פתחתי דברים שכאילו לא חשבתי שאני אפתח, אני הגעתי למסקנות ותובנות שלא הבנתי על עצמי, שלא, את לא מודעת להם, כל מיני דברים לגבי החיים, לגבי, איך אני אגיד את זה, הפצעים שיש לי.

יואב הוסיף: "אם את תפרטי מה זה טיפולי, אז זה כן, כן, זה היה קשר טיפולי". גנץ, לעומת זאת, ראה את הקשר עם המלווה כסוג של טיפול, אך עדיין לא כטיפול פסיכולוגי: "ובעצם אפשר להגיד, סוג של טיפול, אפשר להגיד בצורה פשטנית שזה ממש טיפול, אבל עדיין זה לא טיפול פסיכולוגי, אבל עדיין... אבל זה סוג מאוד דומה לטיפול פסיכולוגי..."

ה. קושי להגדיר את התפקיד באופן ספציפי

ליאן ביטאה קושי להגדיר באופן ספציפי את תפקיד המלווה, וראתה אותו כמאגד בתוכו פונקציות שונות: "היא לא אחות גדולה ולא אימא, אני לא יכולה ליחס אותה לאיזה שהיא משבצת של אחות, כי היא לא... יש לנו איזה שהוא קשר חברותי, אבל צריך מאוד מאוד לשים את ההפרדה, כי זו עבודה שלה, היא גם מקום טיפולי, אז זה גם מהכול אני חושבת. לי קשה מאוד להגדיר את זה..."

תמה שנייה: תחומי התערבות המלווה האישי – "החל מהמקום הרגשי, עד למקום הכי קונקרטי..."

המשתתפים העלו שני תחומי תפקיד עיקריים: הקניית כישורים ומיומנויות מוחשיים (למשל כאלה הנוגעים ליכולות קונקרטיות, כמו ניהול תקציב) והקניית כישורים ומיומנויות לא מוחשיים (למשל יכולת ליצירת יחסים בין-אישיים ושמירתם, התמודדות במצבי לחץ).

א. הקניית כישורים ומיומנויות מוחשיים

1. **הכוונה כלכלית:** רבים התייחסו להכוונה הכלכלית שקיבלו מהמלווה, וחלקם הצביעו על התמיכה הרגשית שקיבלו ממנו כבלתי נפרדת מההכוונה הקונקרטית. בחלק זה יוצגו התחומים שבהם הצעירים קיבלו הכוונה ועזרה, החל מקריאת חוזה שכירות וכלה בניהול תקציב.

יואב תיאר את התמיכה וההכוונה הרחבות והמגוונות שקיבל בנושאים כלכליים: "למרחב' היה מקום מאוד משמעותי בדברים האלה [ההחלטות בנוגע למגורים ודירה], גם בשיח שנוצר, גם איזה מחירים טוב או שלא טוב, מה עדיף לי, וגם בתמיכה, אם זה מתקשר בכסף, או בבנייה של תקציב, שעבדתי". קרן סיפרה: "באתי בלי כלים, בלי שום דבר, ידעתי את ההישרדות [ה]יום-יומית, אבל לנהל חשבון, המלווה שלי לימדה אותי, לקרוא חוזה שכירות היא לימדה אותי". גבריאלה הוסיפה: "אז גם נגיד בקטע הזה של הצבא, הם נגיד כיוונו אותי. אני הייתי חיילת בודדה בצבא, כי אני

לא גרה עם ההורים שלי מגיל שלוש עשרה, אני כבר יצאתי מהבית. אז הם כיוונו אותי... תומר התייחס למרכיב הרגשי בליווי האישי ולתקופות שבהם העזרה הייתה משמעותית מאוד: "היו פגישות והיו תקופות שזה היה לי לעזר בצורה משמעותית, זאת אומרת חיכיתי לפגישה, חיכיתי שהפגישה תגיע, שאני אוכל לפרוק את מה שיש לי על הלב... ובהמשך זה היה נושאים פיננסיים ולחצים שיש לי, כל נושא, כל תחום". יאיר הסביר באופן ספציפי על ההכוונה בניהול התקציב: "יש מה שנקרא ניהול תקציב... אחרי צבא... אתה מתחיל לעשות ניהול תקציב עם המלווה, לא חובה, אבל זה חלק מההצעות של המלווה בדרך כלל. אז אתה פשוט יושב אתו ממש עם טבלה, עם המשכורת שלך, עם ההכנסות שלך, הוצאות שלך, איך אתה מתנהל מולם". ליאן התייחסה להכוונה הכלכלית, והסבירה: "עם אורנה [המלווה השנייה] זה היה מאוד מאוד מוצלח. הייתה לנו שפה משותפת, והיא עזרה לי, והיא הבינה אותי, ונתנה לי גם עזרה כלכלית להמשיך וללמוד, לימדה אותי איך לבקש עזרה, להגיד שזה בסדר, אפילו לכתוב את הבקשה למלגה, שלא יכולתי, לא העזתי לכתוב את זה, לא ידעתי איך לכתוב שאני זקוקה לעזרה".

2. **קבלת החלטות למימוש עצמי – לימודים או מקצוע:** מרואיינים רבים התייחסו לעזרה שקיבלו מהמלווה בכל הנוגע לקבלת החלטות למימוש עצמי, ללימודים ולמקצוע בעתיד. הם למדו מהמלווים איך להירשם ללימודים, כיצד להשיג מלגות ועוד. חלקם הדגישו כי החלטות אלה היו מהחשובות והמשמעותיות שאִתן נאלצו להתמודד. יאיר התייחס לקושי להחליט מה ללמוד ולהכוונה שקיבל מהמלווה, נוסף על ייעוץ תעסוקתי: "זה היה קשה [להחליט מה ללמוד], את האמת, המלווה כיוון אותי... בעצם המלווה, חלק מהליווי, לא ידעתי, לא ידעתי שזה קיים אותו זמן, הוא אמר לי: 'יש דבר שנקרא ייעוץ תעסוקתי'". תומר הסביר שהשאלות, "מה אחרי הצבא, ומה ללמוד", עלו הרבה בעבודה מול המלווה, ואלו היו בין השאלות המרכזיות שבהן עסק: "זה משהו שדיברתי עם המלווה שלי... דיברנו על זה, ועשיתי הכוונה מקצועית וכו'. אז בטח, זה היה נושא שטיפלנו בו הרבה. לאן ללכת אחרי הצבא, זה שאלת השאלות".

ב. הקניית כישורים ומיומנויות לא מוחשיים

1. **מענה רגשי:** רבים מהצעירים תיארו את עבודת המלווה האישי באמצעות דוגמאות מעולם הטיפול. מדבריהם ניכר כי חוו תהליך טיפולי רגשי משמעותי, נהנו מקבלת תמיכה ומענה רגשי ועברו תהליך של התבוננות על דפוסים ומרכיבים אישיותיים. חלקם סיפרו על העזרה המשמעותית שקיבלו מהמלווה, בעיקר על רקע מעברים ומשברים, למשל בתקופה שבין סיום הלימודים הגבוהים ותחילת עבודה. תומר תיאר את העזרה שקיבל בתקופה זו:

אני חושב שהתקופה היא הייתה תקופה מאוד משמעותית בתכנית [תחילת עבודה לאחר הלימודים הגבוהים]. הייתה תקופה קשה שהייתי חייב לשתף, לשפוך ולהוציא את כל מה שיש על הלב, כי לא היה, בעבודה לא היה לי עם

מי לדבר. זה היה ממש קשה, באמת, זה אחת התקופות הכי קשות שהיו לי, והתכנית הייתה שם, כמו כל תקופה אחרת. התכנית הייתה שם... לא היה להם הרבה פתרונות בשבילי, אבל מספיק שמישהו שומע אותך ומבין אותך, זה אולי פתטי, אבל... אבל זה עוזר.

גם גנץ תיאר חוויה של קבלת עזרה ותמיכה רגשית מהמלווה האישיית בעת תקופת מעבר ומשבר:

למעשה, בעקבות הטיפול או בעקבות הליווי ב"למרחב", אנחנו... אני הצלחתי בסיוע של יונתן לעשות את המעבר בצורה חלקה... היה ברדק מאוד גדול, הייתי צריך לעשות המון משימות בשביל מעבר... אז בעצם הצלחנו לעבור את זה ולהגדיר, לעשות איזה שהוא סדר בדברים... כל התקופה הזאת הייתה מאוד טעונה מעמסה רגשית.

קרן סיפרה על הפגישות הפרטניות עם המלווה כמשמעותיות ביותר, וציינה כי היוו בשבילה מקום שהיה רק שלה, לדבר על מה שמטריד אותה ולצאת עם תובנות חדשות:

גם הפגישות הפרטניות זה היה כל עולמי, חיכיתי, באמת למדתי להיעזר בפגישות האלה, בשבילי... כאילו, הייתי באה והייתי יודעת שזה השעה שלי, ופה אני יכולה לשפוך ולדבר על מה שאני, מה שמטריד אותי... זה היה... מדברים על זה, רואים מה אפשר לעשות עם זה, וככה, כל הזמן, כל פעם שהייתי מגיעה לפגישה, הייתי יוצאת עם תובנות חדשות.

גבריאלה דיברה על הקשר ארוך הטווח עם המלווה האישיית ועל התובנות המשמעותיות על עצמה שעלו בתהליך הליווי שעברה:

אני, עם חגית, אני פתחתי דברים שכאילו לא חשבתי שאני אפתח, אני הגעתי למסקנות ותובנות שלא הבנתי על עצמי, שלא... את לא מודעת להם, כל מיני דברים לגבי החיים, לגבי... איך אני אגיד את זה, הפצעים שיש לי. זה מאוד עוזר, לעבוד על זה, לפתוח את זה... אני חושבת שמה שבעיקר היה לי משמעותי זה שכאילו פעם ראשונה ב"למרחב" התחלתי לפתוח על עצמי... אני רואה את זה כדבר הכי משמעותי, כי דרך הטיפול, אני הרגשתי שאם לא הייתי עובדת שם על דברים עם עצמי, זה היה פוגע בהמשך שלי, בעתיד שלי. אז זה למה זה מבחינתי היה הכי משמעותי.

2. **עבודה על יחסים בין-אישיים זוגיות:** צעירים רבים התייחסו לעזרה שקיבלו בכל הנוגע ליצירה ושמירה של יחסים בין-אישיים בכלל ויחסים זוגיים בפרט. חלק מהם ציין כי עבודה על נושא זה הייתה משמעותית לביסוס רווחתם ואיכות חייהם. גנץ סיפר:

בתקופה הזאת אני פוגש בחורה. עם כל הקשיים שלי ליצור קשר חברי, שלא לדבר על קשר רומנטי, קשר רגשי מעבר ל"שלום". ובעצם התהליך הזה... הוא

הצליח ללוות אותי ולרכך, ובעצם הוא אפשר לי להיפתח ולהכניס מישהו לחיים שלי. לכן אני אומר [שזה] השלב הכי משמעותי שלי ב"למרחב", במסגרת, וגם יש [לו] תרומה מאוד משמעותית למי שאני היום, לפחות בחלק מהתחומים.

גם קרן התייחסה לעזרה שקיבלה בנושא זוגיות: "בזוגיות בלפתור דברים שאני לא יודעת איך זה במשפחות נורמטיביות, עם מי מדברים, מי מלווה, מי מנחה. אני לא היה לי את זה, והם נתנו לי את המענה לזה". תומר הסביר כי נושא האינטימיות הזוגית הוא נושא רגיש שקשה לדבר עליו, אך משמעותי: "המלווה האחרונה שהייתה לי, ממש כל כך רצתה, ראיתי בעיניים שלה שהיא כל כך רוצה שתהיה לי זוגיות, והיא כמעט כל פגישה, למרות שזה היה נושא שלא אהבתי לדבר עליו, כי זה נושא רגיש, בכל זאת היא התעקשה, כי הבינה שזה נושא חשוב, וזה נושא שלא קל לדבר עליו, אבל מדברים עליו, כי זה נושא משמעותי".

3. **ניהול קשיים מול הורים ומשפחה:** חלק מהמרוויינים סיפרו על העזרה שקיבלו מהמלווה האישי בניהול היחסים עם הוריהם ומשפחתם. יאיר הסביר את חשיבות הליווי והעזרה בתקופה זו:

התנהלות של כל אלה [כישורים מוחשיים] יחד עם קושי, למשל משפחתי, שיש לך, נניח סתם יש לך אימא חולה או אבא, אני לא יודע מה, כל מיני דוגמאות, אז הוא עוזר לך איך להתנהל... אתה הופך להיות בשלב מסוים נגיד בוגר, האימא והאבא של ההורים שלך... אתה צריך להתנהל מולם ולנהל את הבעיות האלה, יחד עם החיים שלך בעצם, אתה צריך ליווי שם, הליווי שם מדרבן, דוחף, עוזר לך להתעסק עם הדברים האלה.

תומר סיפר על העידוד שקיבל באותה תקופה: "ההחלטה לצאת מהבית, זאת אומרת היה... היו עליי לחצים מטורפים באותה תקופה, ומי שעזר לי ונתן לי אומץ לעזוב בזמנו זה המלווה. היא דחפה אותי לשם. היא לא אמרה לי: 'תקשיב, אתה חייב לצאת', אבל היא הובילה אותי לשם, היא צדקה במיליון אחוז".

תמה שלישית: מערכת היחסים וטיב הקשר עם המלווה

לכל המרוויינים היו תחושות חיוביות מאוד מהקשר עם המלווה האישי, ובעיקר מהקשר הארוך או המשמעותי ביותר שחוו (חלק מהמרוויינים לוו על ידי כמה מלווים). עם זאת, חלקם התייחסו גם לאתגרים בקשר מלווה-צעיר ולהתמודדות עם אתגרים אלו.

א. תיאור תחושות חיוביות מהקשר עם המלווה

1. **תחושות של צורך בקשר מלווה-צעיר:** חלק מהצעירים סיפרו כי בתקופות מסוימות הרגישו צורך גדול להיפגש עם המלווה, וכי המפגש היה משמעותי ומרכזי בחייהם. קרן סיפרה: "הייתה לי תקופה שהרגשתי, [ש]כל מה שאני רוצה זה לבוא ולדבר עם המלווה שלי. היה לנו פעמיים פגישה של שעתיים

במהלך השבוע, כאילו לאיזה תקופה". תומר חיזק את דברי קרן: "היו פגישות והיו תקופות שזה היה לי לעזר בצורה משמעותית, זאת אומרת חיכיתי לפגישה, חיכיתי". דני הוסיף: "לי זה היה דבר מאוד מרכזי בחיים. גם אני זוכר שתמיד קבעתי אתה פגישות ליום [מסוים], כי זה היה בדיוק אמצע השבוע, ואני אדם כזה מחושב, אז זה כאילו היה הדבר המרכזי בשבוע".

2. **תחושת "אני במרכז" בתוך הקשר מלווה-צעיר:** הצעירים נתנו דוגמאות למצבים שבהם הרגישו כי הם מקבלים מקום משמעותי בתוך הקשר עם המלווה האישי. מדבריהם עולה תחושה חזקה שהמלווה ראה אותם, "שם אותם במרכז", גם אם במחוות קטנות, ונתן להם מקום שהיה רק שלהם. מירב סיפרה:

היא אפילו באה לסיום תואר שלי, אחרי שכבר סיימתי את התכנית, משהו כמו שנה אחרי... ואז... אני רואה מישהי שנראית בדיוק כמו חן באה ומחבקת אותי... אני אפילו לא האמנתי שכלית שזה באמת קורה, כי אני לא חשבתי שאני משמעותית כמו [ש]בסופו של דבר התגליתי שכן... ואז ודווקא דברים כאלה גורמים לך להבין עד כמה.

תומר תיאר עד כמה המחוות הקטנות היו משמעותיות:

נוצר קשר עמוק מאוד, חזק מאוד ביני לבין המלווה, אני מדבר אתך על דברים קטנים, כמו להגיד "מזל טוב". אני זוכר שהייתי חייל בצבא, אז שלחו לי משלוח מנות, כיף כזה פתאום לקבל משלוח מנות בדואר, שאף אחד לא מקבל, רק אתה מקבל. וטלפון, הם לא מפספסים להגיד "מזל טוב", ופעם בשבועיים "שלום, מה נשמע מה שלומך, איך הולך, איך מתקדם, אתה צריך משהו?"

ליאן הדגישה בהקשר הזה את התחושה שיש מישהי שהיא כולה בשבילה: "אני חושבת שגם בתוך תוכי חיפשתי איזה שהוא כיוון, לא היה לי כיוון, וזה היה כמו בית. שהייתי באה, שותה קפה, יושבת, מדברת על החיים שלי, מדברת עם מישהי שהיא כל כולה שם בשבילי, שמכוונת אותי, שמייעצת לי".

3. **תחושת הדדיות וחברות בתוך הקשר:** חלק מהמרוואיינים התייחסו לתחושה של קרבה והדדיות בקשר עם המלווה. הם הרגישו פתיחות וכך הצליחו לשתף ולהיפתח. מירב סיפרה:

עם חן זה היה ממש דיאלוג, הרגשתי שאני מדברת עם חברה, כך שיכולתי להיפתח יותר. פתאום דיברתי על דברים שאני מדברת עם החברה הכי טובה שלי. אם היו לי בעיות עם חברה הכי טובה, אז יכולתי ממש, אני תקשרתי אתה הרבה יותר פתוח... הרגשתי יותר בנוח ויותר קרובה לחן, כאילו היה פחות דיסטנס.

יאיר תיאר את תחושת הקשר: "משהו שם מהר תפס אותי, משהו באינטראקציה הזאת, משהו ב'כימיה'. ממש תפס אותי וזהו. ואז היינו, אנחנו ביחד משהו כמו

תשע שנים הליווי הזה בעצם, תשע או עשר... הליווי אתו היה שונה לגמרי, ממש פתוח, ממש חופשי, שיחה כמו חבר. לא הרגשתי כמו מישהו – איך הם קוראים לזה פה – 'מטופל'."

4. **תחושה של קשר מלמד – כמו ללמוד ללכת:** חלק מהמרוויינים התייחסו לדברים שלמדו במסגרת הקשר עם המלווה. קרן סיפרה: "זה כמו לבוא וללמוד ללכת. כי באתי בלי כלים, בלי שום דבר... גם היום, [כ]שאני לא בתכנית, זה עבודה עם עצמי כל הזמן, ואין יום שאני לא נזכרת בתכנית, או אם אני צריכה עכשיו לקחת החלטה, אז יש לי את הקול של המלווה שלי, וזהו". ליאן הוסיפה: "היא עזרה לי, והיא הבינה אותי... לימדה אותי איך לבקש עזרה, להגיד שזה בסדר, אפילו לכתוב את הבקשה למלגה שלא יכולתי, לא העזתי לכתוב את זה, לא ידעתי איך לכתוב שאני זקוקה לעזרה".

ב. אתגרים בקשר מלווה-צעיר וההתמודדות אתם לפי תפיסת הבוגרים

אף שהליווי האישי נתפס כמענה העיקרי והמשמעותי ביותר, רבים מהצעירים התייחסו גם לצדדים מורכבים שעולים בתוך הקשר עם המלווה:

1. **אתגרי הקשר המקצועי:** קושי אחד מתייחס **למחויבות** להגיע לפגישה השבועית עם המלווה, מחויבות שמובילה אף לתחושת עומס ומאמץ. תומר הסביר:

הדבר היחידי שקצת הטריד את כולם זה שצריך להיפגש ברמה שבועית. זה קצת זמן, קצת מאמץ להגיע עד לתכנית ולהיפגש עם המלווה. ואני יודע שהרבה אנשים פשוט נשרו מהתכנית כי לא היה להם סבלנות לדבר הזה... זה להיות עקבי, זאת אומרת למשל יש לך פגישות שלא בא לך עכשיו לבוא אליהם, זאת אומרת לא בא לי עכשיו להיפגש עם המלווה שלי, אין לי עצבים, אני עייף, זה לשבת שנייה עם עצמך, להגיד: "זה חלק, יש לי מחויבות פה, אני צריך לבוא גם שלא בא לי, וזה חלק מהתפקיד שלי בתור צעיר".

חלק מהמרוויינים התייחסו לקושי לנהל קשר מקצועי שכלל בתוכו **גבולות ברורים ואי-שוויון**. יאיר סיפר: "בגדול, השיחה היא עליך, גם תמיד הוא מכוון אותך בשיחות... שם היה קושי לי, הייתי מעלה את זה כל הזמן, שם היה קושי גדול, כי חיפשתי חבר במקום פה, מישהו שאני, שאתה מדבר עם חבר, השיתוף שלך שונה, לא יודע אם הרבה יותר גדול. אבל שונה".

אתגר מרכזי בתהליך הליווי האישי הוא מצב שבו **המלווה עוזב** את הארגון בטרם הצעיר סיים את השהות בתכנית. תומר סיפר על התהליך שעבר בעת פרידות מהמלווים שעזבו:

זה לא היה פשוט, עם שמרית [מלווה ראשונה] הייתי חמש שנים או ארבע שנים... ואז זה היה לא פשוט, ומלווה אחרי שמרית היה יניב [מלווה שני], שזה היה משהו אחר... ושוב יש את התהליך ההתחלתי שבו לוקח זמן עד

שאתה נפתח, זה קצת מתיש לספר את כל הסיפור שלך מחדש, דברים שהיו ברורים מאליו לשמרית, ולא הייתי צריך להסביר למה זה ככה, אני צריך לספר הכול מהתחלה... אבל לאט לאט אתה מבין שכדאי לך לעשות את זה כמה שיותר מהר כי זה לטובתך. וכל מלווה יש לו את היתרונות ואת הגישה שלו. מכל אחד לקחתי את הדברים הטובים, זאת אומרת. אבל בסופו של דבר אני חושב שלמרות שהחלפתי מלווים, כל אחד ואחד מהם ענה לי על הצורך שבו יש מי שמקשיב לך, יש מי שמלווה אותך, יש מי שמוביל אותך, יש מי שמייגע לך.

2. **מצבים של חילוקי דעות:** היו גם מצבים של חילוקי דעות בין הצעירים למלווים בנוגע לקבלת החלטות משמעותיות בחייהם. גבריאלה סיפרה: "היא [המלווה] פחות תמכה בנושא הזה שאני רוצה לטוס אחרי הצבא. היא אומרת לי: 'מה עכשיו', לא חסכתי שקל, לקחתי הלוואה מהבנק, ואמרת: 'לא אכפת לי מה, אני טסה...' אבל בסופו של דבר אני לקחתי את ההחלטה, ואני הסברתי לה למה זה כל כך חשוב לי, ולמה זה וכמה אני רוצה את זה".

חלק מהמרואיינים התייחסו למורכבות שעולה בקשר עם המלווה סביב הנושאים הכלכליים – בנוגע להכוונת הצעיר בניהול תקציבו או בנוגע לקבלת תמיכה כלכלית מהארגון. יאיר סיפר:

לי היה קשה עם העניין הזה בהתחלה, לא מהר, גם הרגשתי שזה חודר לי יותר מדי לכיס, וגם הרגשתי שאני לא בטוח אצליח לעמוד בהתנהלות הזאת, זה פשוט להיות עקבי, זה לשים לב, מה [ה]הוצאות, מה [ה]הכנסות שלך... אז לי זה הציק, לי זה קצת הפריע בהתחלה בקטע הזה... שמשהו כמו שלוש שנים אחרי צבא, חזרתי מחו"ל, ואז התחלנו עם הדברים האלה, עם ההתעסקות של ההתנהלות הכספית בעצם, איך מתנהלים עם כסף.

3. **תחושת חוסר "כימיה" בין מלווה לצעיר:** היו מצבים או תקופות שבהם חלק מהצעירים חוו תחושות חיוביות פחות כלפי הקשר עם המלווה. הם הביעו תחושות של חוסר "כימיה" ותקשורת ביניהם. תחושות אלה הובילו בדרך כלל לחילופי מלווים. יאיר סיפר על מלווה ראשונה שליוותה אותו שנה, ולאחר עזיבתה, קיבל מלווה אחר שליווה אותו במשך כשמונה שנים. הוא תיאר:

במשך שנה היה נחמד, אבל לא יותר מזה. לא היה כל כך "כימיה" ביני וביני העובדת סוציאלית... יכול מאוד להיות שהגישה שלה, איך שאני רואה את זה, הגישה הזאת, אני זוכר עכשיו גיל 18, של איך הרגשתי או מה אתה חושב, הגישה המתפייעת בעיניי, אז לא הייתי מסתכל על זה ככה, אבל הייתי מרגיש את זה, אז יכול להיות שם היה את ההתנגדות מצדי. אז הייתי בא, והייתי מאוד מופנם, לא הייתי מספר הרבה, לא הייתי מדבר... אחרי שנה היא עזבה. אז הביאו לי את דביר [המלווה השני].

תמה רביעית: הערכת הליווי האישי כמקדם חוסן

תמה זו מתארת כיצד הצעירים תופסים עצמם היום, במבט רטרוספקטיבי, ומה לדעתם קיבלו מהתכנית לחיים. כל הצעירים ציינו כי לתכנית היה תפקיד מרכזי בגיבוש הזהות ותפיסת העצמי שלהם בשני תחומים עיקריים: הקניית מודעות עצמית ובשלות רגשית וחיזוק תחושות ההערכה והמסוגלות העצמיות.

א. מודעות עצמית ובשלות רגשית

גבריאלה סיפרה:

אני חושבת שמה שבעיקר היה לי משמעותי זה שכאלו פעם ראשונה ב"למרחב" התחלתי לפתוח על עצמי... כאילו, לפני זה, בפנימייה, את יודעת... לא התקרבת יותר מדי לעובדים סוציאליים... אני רואה את זה [את המפגשים עם חגית] כדבר הכי משמעותי, כי דרך הטיפוּל, אני הרגשתי שאם לא הייתי עובדת שם על דברים עם עצמי, זה היה פוגע בהמשך שלי, בעתיד שלי. אז זה למה זה מבחינתי היה הכי משמעותי.

קִרְן תיארה כיצד למדה להתמודד עם הרגשות שלה:

למשל הפחד הכי גדול שלי בגלל שאני גדלתי בלי הורים, זה להיות הורה בעצמי. כי אין לי מקור לחיקוי... אני גם לא יודעת אם יהיה לי מספיק סבלנות, דברים שבחיים שלי אני לא חושבת שהייתי חושבת עליהם, אם לא הייתי מגיעה למצב של בשלות, כאילו להתמודד עם כל הרגשות, ובגלל שאני יודעת שלי לא היה משפחה נורמטיבית, אז אני לא יודעת איך אני אהיה בתור הורה... כי באתי בלי כלים, בלי שום דבר, ידעתי את ההישרדות [ה]יום-יומית... המלווה שלי לימדה אותי להתמודד עם הרגשות והתפרצויות...

ב. חיזוק תחושת מסוגלות והערכה עצמית

יואב סיפר על תחושת ההעצמה:

במבט לאחור, זה היה משהו מאוד מעצים... מאוד משמעותי... בואי נגיד כמו ב[... (מגבלה אישית)] שלי, שבהתחלה עבדתי בשטיפת כלים... ועכשיו אני עובד ב[... (עבודה מאתגרת)] זה מאוד פרונט, זה מאוד... זה חלק אחד שאני יותר... יש לי את הביטחון העצמי, וזה משהו אחד. משהו שני, זה בכישורי החיים בכלל, שאני גר לבד, בדירה שכורה, עובד, לא טריוויאלי כל כך. למדתי גם כן, זה לא טריוויאלי שלמדתי... אז יש את השיחות באמת שזה משהו שחסר, להתלבט, של מה טוב יותר, מה פחות טוב, אבל אני חושב שהגיע הזמן שאני אעשה את זה עם עצמי.

ליאן הוסיפה: "[העובדה] שידעתי שאני יכולה לבקש עזרה, ואני יודעת שעוזרים לי, אז זה כן נתן לי 'פוש' להתקדם, וכן להצליח, וכן לסיים בהצטיינות את התואר, וכן לעשות

מה שאני אוהבת, ולא סתם ללכת ללמוד משהו או להתחיל לימודים ולהפסיק אותם באמצע. זה נתן לי המון המון מוטיבציה והקלה”.

קרבן סיפרה על התהליך שעברה בתכנית:

מאיפה שהייתי כאילו, משולי [ה]חברה, הייתי הכי לא במקום של “לתת”, לא יודעת, כאילו הייתי עם עצמי בהשרדות שלי ביום-יום, לא, לא חשבתי יותר מדי על מה קורה בעולם. ואז, כאילו, גם המלווה שלי ראתה את השינוי הזה, ואני אומרת: “מה, זה בטח איזה כוח עליון, לא יכול להיות שאני ככה פתאום השתנית”. ואז את מסתכלת אחורה ואת מדפדפת כזה בשנים, וזה, כל שנה זה היה כאילו, איזה שהוא תהליך, משהו קרה שם.

דין

המחקר בחן את חוויית הליווי האישי של בוגרי תכנית “למרחב” ואת המשמעויות שהם מייחסים לו. כפי שהוצג באיור 1, ניתוח הראיונות הניב ארבע תמות: המשגה תיאורית של תפקיד המלווה, תחומי התערבותיו, טיב מערכת היחסים מלווה-צעיר והערכת הליווי כמקדם חוסן. ממצאי המחקר משרטטים המשגה כוללת של תפקיד המלווה האישי לבוגרי השמות חוץ-ביתיות. המודל מבוסס על האופן שבו תפסו הצעירים רטרופספקטיבית את הקשר שהיה להם עם המלווה ועל המשמעויות השונות שייחסו למערכת יחסים ייחודית זו.

המלווה האישי – מודל כוללני להמשגת התפקיד

המונח “ליווי אישי” (mentoring) מתאר סוגים שונים של מערכות יחסים, והספרות חסרה תיאור או הגדרה אחידה שלו, בפרט כמענה עבור בוגרי השמות (Spencer et al., 2010). חוסר זה משקף גם את דלות הסטנדרטים בעיצוב תכניות ליווי עבור אוכלוסייה זו (Rhodes & Lowe, 2008). המחקר הנוכחי הציע המשגה כוללת ומקיפה לליווי ארוך טווח של בוגרי השמות חוץ-ביתיות (ראו איור 2). המודל מבוסס על תפיסותיהם של משתתפי המחקר, ולו שני ממדים: האחד מגדיר את התפקיד על רצף שבין האישי למקצועי – קצה הרצף האישי מבטא את תחושותיו של הצעיר לגבי פונקציות משפחתיות או הוריות חסרות שהמלווה מילא עבורו, ואילו בקצה הרצף המקצועי נמצאות תחושותיו של הצעיר לגבי הפונקציות הטיפוליות והמקצועיות של המלווה; הממד השני מתאר את תחומי ההתערבות של המלווה על פני רצף שבין הקונקרטי לרגשי – קצה הרצף הקונקרטי מבטא את חוויית הצעיר בנוגע לעזרה שקיבל בתחום הכישורים המוחשיים או האינסטרומנטליים, כמו הכוונה כלכלית (למשל עזרה בניהול תקציב, עזרה בנושא הדירור או מיצוי זכויות). בקצה הרצף הרגשי מתוארת חוויית הצעיר בתחומים שנגעו להקניית כישורים ומיומנויות לא מוחשיים (למשל מתן תמיכה, ביסוס הערכה ומודעות עצמית או עיבוד וחשיפת תכנים אישיים-רגשיים).

איור 2: מודל כוללני להמשגת תפקיד המלווה האישי לבוגרי השמות חוץ-ביתיות

ממד 1: הגדרה תיאורית לתפקיד

אישי — משפחה — חבר — מורה דרך — מאמן — מטפל רגשי — מקצועי

ממד 2: תחומי התערבות המלווה למילוי צורכי הצעיר

קונקרטי — הכוונה כלכלית — קבלת החלטות — יחסים בין-אישיים — אישי-רגשי — רגשי	
הקניית כישורים לא מוחשיים	<ul style="list-style-type: none"> < ניהול תקציב < דיור < מיצוי זכויות
תמיכה	<ul style="list-style-type: none"> < לימודים < תעסוקה
מודעות עצמית	<ul style="list-style-type: none"> < סביבה חברתית < סביבה מקצועית < זוגיות < משפחה
הערכה עצמית	
עיבוד תכנים רגשיים	

כפי שעולה מממצאי המחקר, הליווי האישי של בוגרי השמות חוץ-ביתיות כולל תפקידים רבים, המצריכים הן גמישות והן שילוב של פונקציות משפחתיות וחברתיות שחסרות לצעירים עם פונקציות מקצועיות וטיפוליות. משתתפי המחקר סיפרו שהמלווים היו בה בעת חלופה למשפחה ודמויות מקצועיות שניתן להיעזר בהן. לריבוי תפקידי המלווה, כפי שעולה מממצאי המחקר ומוצג במודל, משמעות שונות: ראשית, ניתן לראות שהמלווה נדרש לגמישות ותנועה בין התפקידים השונים, על פי צרכיו האישיים של הצעיר. חשיבותה של גמישות זו בתפקיד מקבלת חיזוק מהספרות, שממנה עולה כי היכולת של המלווה להתאים את התערבותו לצורכי הצעיר היא אינדיקטור משמעותי לעילות היחסים (Rhodes & Lowe, 2008); שנית, השילוב בין פונקציות משפחתיות למקצועיות מדגיש את העובדה שהצעירים סובלים מהיעדר כישורים ומיומנויות חיים, אשר בדרך כלל נרכשים במסגרת המשפחה. כך, בניגוד להגדרות אחרות שקיימות בספרות ומדגישות את התפקיד המקצועי של המלווה האישי (ראו לדוגמה Clayden & Stein, 2005; Kendrick et al., 2005), הגדרת התפקיד שעולה מהמחקר הנוכחי מבטאת בתוכה את החוויה הרגשית העמוקה ממערכת היחסים עם המלווה, מעצם היותו דמות הממלאת פונקציות משפחתיות חלופיות.

מאיור 2 עולה כי ככל שתחומי ההתערבות קונקרטיים יותר, תפקיד המלווה הוא אישי יותר, וההפך – ככל שתחומי ההתערבות רגשיים יותר, תפקיד המלווה נוטה להיות מקצועי יותר. לדוגמה, מציאת דיור או ניהול תקציב הם מיומנויות שבדרך כלל נרכשות במסגרת המשפחה; לעומת זאת, תמיכה רגשית מתקבלת לרוב באמצעות קשר עם איש מקצוע, ובמסגרת קשר זה נעשה גם עיבוד תכנים אישיים. במחקר הנוכחי ראינו שגם הקניית מיומנויות מוחשיות במסגרת הליווי האישי (כמו עזרה בקריאת חוזה שכירות, בניהול התקציב, או בקבלת החלטות) מעניקה לצעיר תחושת ביטחון ותחושה שיש לו "עורך" – שהוא אינו לבד. נראה שלהתייחסות לצרכים מוחשיים – שבדרך כלל נעשית במסגרת המעטפת המשפחתית – כחלק מהליווי האישי, הייתה גם משמעות רגשית עבור הצעירים. בדומה, סטיין (Stein, 2008) טען שעזרה קונקרטי

לבוגרי השמות חוץ-ביתיות (כמו במציאת דיור) בשילוב תמיכה אישית ומקצועית היא מכרעת לרווחתם ולבריאותם הנפשית.

ממצאים אלו, המשרטטים את תפקיד המלווה האישי כמענה כוללני, מקבלים חיזוק גם מהספרות על קידום החוסן של בוגרי השמות חוץ-ביתיות. לשם כך יש צורך במתן מענה כוללני ומקיף לאורך חייהם – במהלך ההשמה, במעבר לחיים עצמאיים ולאחר עזיבת ההשמה (Stein, 2008). אם בעבר התמקדה ההכנה לחיים עצמאיים בעיקר במיומנויות פרקטיות, כמו קורסים במשק בית, היום מושם דגש רב יותר על מענה כוללני, המאגד בתוכו הקניית מיומנויות פרקטיות, רגשיות ובין-אישיות (Newman & Blackburn, 2002; Stein, 2006b, 2008). נוסף על כך, הספרות מחדדת את הצורך להבין את החוויה הרגשית העמוקה שנוצרת בתוך מערכת היחסים עם המלווה, שכן אחד ממקדמי החוסן עבור צעירים ונוער בסיכון הוא מערכת יחסים משמעותית עם דמות בוגרת ותומכת הנמשכת לאורך זמן (DuBois et al., 2002; Newman & Blackburn, 2002; Philip & Spratt, 2007; Rhodes & Lowe, 2008; Southwick, et al., 2007; Stein, 2006b).

טיב הקשר מלווה-צעיר

ממצאי מחקרנו מצביעים באופן ברור על קשר רגשי ועמוק שנוצר בין הצעיר למלווה. כל משתתפי המחקר התייחסו למערכת יחסים זו, סיפרו על איכות הקשר וטיבו והביעו תחושות חיוביות מהקשר, ורבים חוו אותו כקרוב ומשמעותי מאוד. נראה שדמות המלווה הייתה עבורם דמות בטוחה ויציבה, שניתן להיעזר בה במגוון תחומי חיים. רבים מהמשתתפים חשו שהמלווה רואה אותם ושם אותם במרכז, ולו במחוות קטנות שמציינות שיש מקום שהוא "רק שלהם", תחושה שהייתה משמעותית מאוד עבורם. נראה שלנוכחותה של דמות בוגרת, קבועה ותומכת – חבר, בן משפחה או איש מקצוע – יש תרומה לחוסן של צעירים בסיכון (DuBois et al., 2002; Newman & Blackburn, 2002; Philip & Spratt, 2007; Rhodes & Lowe, 2008; Southwick et al., 2007; Stein, 2006b). דמות בוגרת מלווה יכולה לספק אמון ותמיכה, להיות שותפה לשיח על ערכים, להקנות ידע וכישורים, להוות מודל והשראה ולסייע בשיפור היכולות הבין-אישיות ובטיפוח ביטחון עצמי (Southwick et al., 2007).

ממצאי מחקרנו מחדדים את הצורך בקשר המבוסס על אמון, ביטחון ויציבות עבור צעירים בוגרי השמות חוץ-ביתיות. הם מעידים על כך שהמסגרת היציבה שכללה תמיכה רגשית חזקה היוותה עבורם בסיס לבגרות ולחיים עצמאיים בטוחים. חיזוק היכולת לבסס אמון במערכות יחסים באמצעות זמינות הדמויות המטפלות ואמינותן עזרה לצעירים לבסס את חוסנם ולצלוח את המעבר לבגרות. מחקרים שבדקו את תועלת הליווי בהקשר של ילדי אומנה (בגילים נמוכים, בעודם במסגרת החוץ-ביתית) מדגישים את חשיבות הקשר הרגשי שנוצר בין המלווה לילד. כפי שעולה גם מהמחקר הנוכחי, החיבור שנוצר בין מלווה לילד נחשב ללב לבו של תהליך הליווי (Spencer et al., 2010).

ביסוס קשר קרוב ומשמעותי בין מלווה לצעיר מצריך מילוי תנאים מסוימים. המחקרים המעטים שבדקו את יעילותן של תכניות ליווי אישי מצביעים על משך זמן

היחסים כגורם מכריע במידת יעילותם. ככל שמערכת היחסים נמשכת זמן רב יותר, כך ההשפעות על מצבם של הצעירים חיוביות יותר (DuBois et al., 2002; Rhodes & Lowe, 2008; Southwick et al., 2007). משך זמן הליווי הממוצע במחקרנו היה 8.2 שנים. פרק זמן ארוך ומשמעותי כזה מאפשר בנייה של מערכת יחסים עמוקה, שבה המלווה נותן לצעיר מענה כוללני ומקיף במגוון תחומי החיים. מערכת יחסים ארוכת שנים כזו עם דמות קבועה ותומכת מאפשרת גם לבסס תחושת אמון וביטחון, ומתאפשרת התאמה של המענים לצרכים המשתנים של הצעיר. בהקשר זה, משך הזמן כגורם יחיד אינו מספיק. הקשר צריך להיות רציף, סדיר וקבוע לאורך זמן, כדי לאפשר את ביסוס תחושת הביטחון וההתקשרות של החניך גם אל המלווה וגם במערכות יחסים אחרות (Rhodes & Lowe, 2008; Southwick et al., 2007). כמו כן, הקשר צריך להיות מאוזן באמצעות מבנה ומטרות ברורים. כך מתחדד הצורך בתפקיד המלווה כבעל מומחיות מקצועית, שיהיה יותר מאשר "חבר טוב" (DuBois et al., 2002; Rhodes & Lowe, 2008).

מנגד, ממצאי המחקר הנוכחי מראים כי האתגרים שעלו ממערכת היחסים עם המלווה היו דווקא כאלו שעלו מתוך הקשר המקצועי: מחויבות, גבולות ופרידה. לדוגמה, צעירים אחדים דיברו על הקושי שמתלווה למחויבות להתמיד בפגישות שבועיות או על הרצון לקשר חברי יותר מאשר מקצועי עם המלווה. עם זאת, הצעירים הצליחו להתמודד עם האתגר ואף להסתגל אליו, וחלקם אף ראה אותו כחיובי ומלמד. נוסף על כך, חלקם זכרו את חוויית הפרידה ממלווה שעוזב לאחר כמה שנים כמתסכלת וקשה, אך גם העידו על חוויה של הצלחה כאשר נקשרו בצורה טובה למלווה החדש; מחד גיסא, פרידה ממלווה אישי היא קשה ומשמעותית, ומאידך גיסא, היא מזמנת לצעיר הזדמנות ללמוד כיצד להתמודד עם פרידות נוספות בחייו. את ההבדלים בין ממצאי המחקר לספרות ניתן אולי להסביר באמצעות מודל המשגת התפקיד המוצע, שלפיו מילוי פונקציות אישיות כרוך במילוי אלה המקצועיות על פני רצף ולפי צרכיו של הצעיר. לכן, שילוב בין הפונקציות השונות הכרחי על מנת לבסס מערכת יחסים אינטימית, קרובה ובטוחה.

הערכת הליווי כמקדם חוסן

תמה זו מתארת במבט לאחור את תפיסת העצמי של הצעירים, לאור הקשר עם המלווה. ה"בגרות הצומחת", שמתרחשת בין שנות החיים 18–25 היא תקופת שינויים משמעותית לגיבוש וביסוס הזהות של אנשים צעירים. בשלב התפתחותי זה צעירים חווים תהליך של שינוי וחקירת אפשרויות חיים שונות (Arnett, 2000). הממצאים שלנו מראים שהצעירים במחקר חשו שלליווי היה תפקיד מרכזי בגיבוש זהותם וביסוס תפיסת עצמי חיובית יותר. במבט לאחור, ניכר כי הם תפסו את עצמם בזמן המחקר כבעלי כישורים אישיים, רגשיים וחברתיים טובים יותר, בעיקר בזכות הליווי בתכנית. הספרות שעוסקת בהקניית כישורים ומיומנויות רגשיים מצביעה עליהם כגורמים מקדמי חוסן (Newman, 2008; Stein, 2006b; Blackburn, 2002), והשליטה במיומנויות אלו נותנת לצעיר תחושה של הצלחה ומשמעותית לתפיסתו והערכתו העצמית (Nollan et al., 2000). ממצא זה

נמצא בהלימה לממצאי אחד המחקרים המעטים שנערכו בנושא, שבו רואינו צעירים בוגרי השמות אשר לוו במשך חצי שנה עד שלוש שנים. הצעירים דיווחו על שיפור בהערכה העצמית ובביטחון העצמי ובביסוס תחושת יציבות ועל רכישת כישורים לחיים עצמאיים וכישורים חברתיים (Clayden & Stein, 2005).

במחקר הנוכחי, חלק מהצעירים דיווחו כי הבשלות הרגשית והמודעות העצמית שהם חשים כיום הן בזכות הליווי בתכנית בכלל והליווי האישי בפרט. כחלק מתהליך הליווי התמודדו הצעירים עם תהליכי למידה בכל הנוגע להתבוננות עצמית וויסות רגשות ועיבודם. המשתתפים ראו בכלים אלה אמצעי הכרחי להצלחת תהליך המעבר לחיים עצמאיים ולאיכות חיים. לצד תהליכי התבוננות ומודעות עצמית, חלק מהצעירים דיווחו כי הליווי עזר להם לחזק גם את תחושת המסוגלות וההערכה העצמית והאיר את הצדדים החזקים הטמונים בהם. כך למשל, היו מי שסיפרו כי חוו תחושות הערכה עצמית ומסוגלות בעקבות תהליך אישי של קבלה והשלמה עצמית או באמצעות מטרות שהשיגו וכישורים שרכשו. ניכר כי הנרטיב האישי של צעירים אלו דווקא הגביר את תחושת הערך במקרים של הצלחה; עקב נתוני פתיחה נמוכים משל האחרים, ברגעים של צליחת אתגרים והשגת מטרות, תחושות הערך העצמי והמסוגלות התעצמו אף יותר. עזרה לבוגרי השמות בביסוס תחושת זהות חיובית, שכוללת פיתוח מודעות עצמית, הערכה עצמית ותחושת מסוגלות, היא הכרחית ביותר, בשל יכולתה לשפר את חוסנם ולסייע למעבר מיטיב לחיים עצמאיים כאנשים בוגרים (Gilligan, 2001).

מחקרים נוספים שבחנו את הנושא בקרב אוכלוסיות שונות מדגישים אף הם את חשיבות הקשר בין המלווה לחניך. מנסון ומקמילן בדקו את הליווי של בוגרי אומנה ומצאו קשר בין משך הליווי לירידה בתסמינים של דיכאון ומתח ועלייה בתחושת שביעות רצון מהחיים (Munson & McMillen, 2009). קשר רגשי חזק עם דמות בוגרת ויציבה שדואגת ותומכת נמצא קשור גם לתוצאות חיוביות, כמו: שיפור בהישגים לימודיים, תחושת ערך עצמי ושיפור בבעיות בתפקוד הרגשי וההתנהגותי (Southwick et al., 2007; Spencer et al., 2010). ספנסר ועמיתים ציינו כי למרות תמימות הדעים באשר לצורך של בוגרי השמות בעזרה כדי לאפשר מעבר מוצלח לבגרות, הדרך לספק תמיכה זו ברורה פחות (Spencer et al., 2010). ממצאי המחקר הנוכחי תורמים לספרות האמפירית המעטה בתחום זה ומצביעים על מענה הליווי כאפקטיבי ומשמעותי עבור צעירים אלו, מענה היכול אף לשנות חיים.

מגבלות המחקר

למחקר ראשוני זה מספר מגבלות, הנובעות הן מאופיו האיכותני והן מאופייה של תכנית ההתערבות שאותה בחן: ראשית, בדומה לכל מחקר איכותני, לא ניתן להכליל את הממצאים מהמדגם לאוכלוסייה רחבה יותר (שקדי, 2003). מטרת המחקר המרכזית הייתה לבנות המשגה של הליווי האישי, באמצעות קולם של בוגרי מסגרות חוץ-ביתיות שקיבלו מענה כזה; שנית, "למרחב" היא תכנית ייחודית, ומשתתפיה נבחרים בקפידה עוד בהיותם בפנימייה. הקריטריונים למיון מחמירים וכוללים מוטיבציה

גבוהה, יכולות קוגניטיביות טובות וכוחות של הצעיר. צירוף המאפיינים האלה אינו שכיח מאוד בקרב צעירים שגדלו במסגרות חוץ-ביתיות. כמו כן, רבים מצעירי התכנית הם בוגרי פנימיות חינוכיות, ורק מיעוטם מגיע ממסגרות חוץ-ביתיות אחרות, כגון משפחה אומנת או פנימיית רווחה. לכן, אוכלוסיית התכנית ברובה אינה משקפת את בוגרי המסגרות החוץ-ביתיות השונות בישראל. עם זאת, בוגרי התכנית מתמודדים עם קשיים הדומים לכל מי שסיימו מסגרת השמה חוץ-ביתית. בשונה מהאחרים, הם נהנים מתשומות יוצאות דופן בהיקפן ובאיכותן, ובשל כך מתאפשרת הצצה מעמיקה לדרך שעברו מאז סיימו את הפנימייה ועברו אל הבגרות הצעירה.

המלצות ומסקנות

על אף תמימות הדעים על כך שמצבם של בוגרי מסגרות השמה חוץ-ביתית הוא פגיע במיוחד, המענים המוצעים להם מצומצמים ולא מספקים (Arnett, 2007; Leathers & Testa, 2006; Munson & Mcmillen 2009; Nollan et al., 2000). גם בישראל אין עדיין מדיניות אחידה להתמודדות עם צורכי צעירים אלו (בבבנישתי וזעירא, 2008; גוטר-שגיא וניסקי, 2008). למרות השיח המתרחב על אודות הליווי האישי ככלי התערבות עיקרי לאוכלוסייה זו, הספרות לוקה בחסר בדבר הדרכים להוציאו אל הפועל. הסטנדרטים לבניית תכניות ליווי אישי ומדיניות אינם ברורים או אחידים. לכן, כדי לספק לצעירים ליווי מיטיב ועקיב, יש צורך קודם כול בהמשגה של התפקיד והבנה אופרטיבית של המשימות שאותן יש לכלול בו (Rhodes & Lowe, 2008). המחקר הנוכחי מציע מודל להמשגת תפקיד הליווי האישי, המתאר תפקיד מורכב, שכולל תחומי התערבות מגוונים. למלווה האישי תפקידים המשלבים חלופה להורים ולמשפחה עם פונקציות מקצועיות. כמו כן, תחומי ההתערבות של המלווה האישי נעים בין התערבות המקנה מיומנויות קונקרטיות לבין התערבות טיפולית בתחום הרגשי. ממצאי המחקר מציינים תפקיד מגוון, המצריך גמישות ויכולת תנועה בין תפקידים משתנים, לפי צורכי הצעיר. מכאן שיש מקום לפתח הכשרה לתפקיד כזה, שיהווה תחום התמחות ייחודי ושיספק מענה ייחודי לבוגרי מסגרות השמה חוץ-ביתית.

חשוב לזכור שהליווי האישי הוא תהליך ארוך ומתמשך. כפי שמצאנו, משך זמן הליווי ב"למרחב" אינו מבוטל – הוא החל כבר בגיל 18 לערך, והממוצע היה 8.2 שנים. לעתים ביסוס האמון והביטחון בקשר בין הצעירים למלוויהם הוא תהליך הדרגתי ואטי שיכול להימשך שנים אחדות. עם זאת, אורכו של הקשר עם הדמות המלווה חיוני לבניית הביטחון העצמי והחוסן של הצעירים (DuBois et al., 2002; Rhodes & Stein, 2006b; Southwick et al., 2007; Lowe, 2008). לסיום, אף שתכנית "למרחב" היא תכנית קטנה יחסית בהיקפה מצד אחד ועתירת משאבים מצד שני, ניתן לשאוב ממנה תובנות לשיפור המענים לבוגרי מסגרות השמה חוץ-ביתית. כפי שראינו במחקר זה, ליווי כוללני, ארוך שנים, המספק לצעיר מעטפת מענים כתחליף לפונקציות ההוריות החסרות, יחד עם מקצועיות, יוצר חוויה משמעותית, המאפשרת לו לעבור בהצלחה את התקופה המאתגרת של המעבר לבגרות.

מקורות

- בנבנישתי, ר' זעירא, ע' (2008). הערכת מידת השליטה של מתבגרים בהשמה חוץ-ביתית במיומנויות חיים וצורכיהם לקראת עזיבתם את המסגרת. **מפגש לעבודה חינוכית-סוציאלית**, 28, 17–44.
- גוטר-שגיא, נ' וניסקי, מ' (2008). תכנית "למרחב" – מענה לצעירים יוצאי השמה חוץ ביתית. **מפגש לעבודה חינוכית-סוציאלית**, 28, 85–94.
- שקדי, א' (2003). **מילים המנסות לגעת: מחקר איכותני – תיאוריה וישום**. תל אביב: רמות.
- Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55(5), 469–480.
- Arnett, J. J. (2007). Aging out of care: Toward realizing the possibilities of emerging adulthood. *New Directions for Youth Development*, 113, 151–161.
- Biehal, N., Clayden, J., Stein, M., & Wade, J. (1994). Leaving care in England: A research perspective. *Children and Youth Services Review*, 16, 231–254.
- Clayden, J., & Stein, M. (2005). *Mentoring young people leaving care: Someone for me*. York: Joseph Rowntree Foundation.
- Collins, M. E. (2001). Transition to adulthood for vulnerable youths: A review of research and implications for policy. *Social Service Review*, 75(2), 271–291.
- DuBois, D. L., Holloway, B. E., Valentine, J. C., & Cooper, H. (2002). Effectiveness of mentoring programs for youth: A meta-analytic review. *American Journal of Community Psychology*, 30(2), 157–197.
- Gilligan, R. (2001). *Promoting resilience: A resource guide on working with children in the care system*. London: BAAF.
- Josselson, R., Lieblich, A., & McAdams, D. P. (2003). *Up close and personal: The teaching and learning of narrative research*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Kendrick, A., Hunter, L., & Cadman, M. (2005). *Evaluation of fostering network Scottish care leavers mentoring projects: Final report*. Glasgow: Universities of Strathclyde and Glasgow.
- Leathers, S. J., & Testa, M. F. (2006). Foster youth emancipating from care: Caseworkers' reports on needs and services. *Child Welfare*, 85(3), 463–498.
- Munson, M. R., & McMillen, J. C. (2009). Natural mentoring and psychosocial outcomes among older youth transitioning from foster care. *Children and Youth Services Review*, 31, 104–111.
- Newman, T., & Blackburn, S. (2002). *Interchange 78: Transitions in the lives of children and young people: Resilience factors*. Edinburgh: Scottish Executive Education Department.
- Nollan, K. A., Wolf, M., Ansell, D., Burns, J., Barr, L., Copeland, W., et al. (2000). Ready or not: Assessing youths' preparedness for independent living. *Child Welfare*, 79(2), 159–176.
- Philip, K., & Spratt, J. (2007). *A synthesis of published research on mentoring and befriending*. Aberdeen: University of Aberdeen.
- Reamer, F. J. (2005). Research ethics. In R. M. Grinnell & Y. A. Unrau (Eds.), *Social work research and evaluation: Quantitative and qualitative approaches* (pp 33–42). New York: Oxford University Press.

- Reilly, T. (2003). Transition from care: Status and outcomes of youth who age out of foster care. *Child Welfare, 82*, 727–746.
- Rhodes, J., & Lowe, S. R. (2008). Youth mentoring and resilience: *Implications for practice. Child Care in Practice, 14*(1), 9–17.
- Rutter, M. (1999). Resilience concepts and findings: Implications for family therapy. *Journal of Family Therapy, 21*(2), 119–144.
- Schofield, G. (2001). Resilience and family placement: A lifespan perspective. *Adoption and Fostering, 25*(3), 6–19.
- Seidman, I. (2006). *Interviewing as qualitative research: A guide for researchers in education and the social science*. (3rd ed.). New York: Teachers College Press.
- Southwick, S. M., Morgan, C. A., Vythilingam, M., & Charney, D. (2007). Mentors enhance resilience in at-risk children and adolescents. *Psychoanalytic Inquiry, 26*(4), 577–584.
- Spencer, R., Collins, M. E., Ward, R., & Smashnaya, S. (2010). Mentoring for young people leaving foster care: Promise and potential pitfalls. *Social Work 55*(3), 225–234.
- Stein, M. (2005). *Resilience and young people leaving care: Overcoming the odds*. York: Joseph Rowntree Foundation.
- Stein, M. (2006a). Research review: Young people leaving care. *Child and Family Social Work, 11*, 276–279.
- Stein, M. (2006b). Young people aging out of care: The poverty of theory. *Children Youth Services Review, 28*, 422–434.
- Stein, M. (2008). Resilience and young people leaving care. *Child Care in Practice, 14*(1), 35–44.
- Stein, M., & Munro, E. (2008). *Young people's transitions from care to adulthood: International research and practice* (Child welfare outcomes series). London: Jessica Kingsley.
- Ungar, M. (2008). Putting resilience theory into action: Five principles for intervention. In L. Leidenberg & M. Unger (Eds.), *Resilience in action: Working with youth across cultures and contexts* (pp. 17–36). Toronto: University of Toronto Press.
- Werner, E. E., & Smith, R. S. (1992). *Overcoming the odds: High risk children from birth to adulthood*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Werner, E. E., & Smith, R. S. (2001). *Journeys from childhood to midlife: Risk, resilience, and recovery*. Ithaca and New York: Cornell University Press.
- Zimmerman, M. A., Bingenheimer, J. B., & Notaro, P. C. (2002). Natural mentors and adolescent resiliency: A study with urban youth. *American Journal of Community Psychology, 30*(2), 221–243.

